

Kâsimî'nin Tefsirinde Kitab-ı Mukaddes Nakillerine Yaklaşımı

Al-Qâsimî's Approach to Biblical Transmissions in his Tafsîr

Abdurrahim Kaplan

Doç. Dr, Mardin Artuklu Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri
Anabilim Dalı
Assoc. Prof. Dr., Mardin Artuklu University, Faculty of Islamic Sciences, Department
of Fundamental Islamic Sciences
Mardin/Türkiye
nureyn47@hotmail.com
ORCID: [0000-0002-6259-0726](https://orcid.org/0000-0002-6259-0726)

Makale Bilgisi | Article Information

Geliş Tarihi Received: 07.01.2025
Kabul Tarihi Accepted: 13.04.2025
Yayın Tarihi Published: 15. 06. 2025

Atıf | Cite as

Kaplan, Abdurrahim. "Kâsimî'nin Tefsirinde Kitab-ı Mukaddes Nakillerine Yaklaşımı". *Van İlahiyat Dergisi* 13/22 (Haziran 2025), 8-26. <https://doi.org/10.54893/vanid.1615431>
Kaplan, Abdurrahim. "Al-Qâsimî's Approach to Biblical Transmissions in his Tafsîr". *Van Journal of Divinity* 13/22 (June 2025), 8-26. <https://doi.org/10.54893/vanid.1615431>

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/vanid>
Mail: vanyyuifd@yyu.edu.tr

Kâsımî'nin Tefsirinde Kitâb-ı Mukaddes Nakillerine Yaklaşımı

Öz

İsrâiliyat, Yahudilik, Hristiyanlık gibi diğer din ve kültürlerden etkilenecek nakledilen rivayet türü malzemelerdir. Kur'ân'ın Kitâb-ı Mukaddes'e atıfta bulunması ve sahabenin Medine'de Yahudi halkıyla etkileşimi gibi pek çok durum, Müslümanların Yahudilik, Hristiyanlık ve diğer din ve kültürlerin kaynaklarından yararlanmasına sebep olmuştur. Erken dönem müfessirleri, bu rivayetleri herhangi bir tasnife tabi tutmadan eserlerine almışlardır. Klasik tefsirlerde ise benzer bir yöntem uygulanmış, ancak erken dönemden farklı olarak sadece isnadın zayıf olabileceğine dair uyarılarda bulunulmuştur. Çağdaş dönem müfessirleri ise tarihî olaylar, peygamber kıssaları, ahlakî ve dinî konularda İslâm'ın temel ilkeleriyle çelişebilecek isrâiliyyât türü bilgiler yerine, Kitâb-ı Mukaddes'ten yararlanmayı tercih etmişlerdir. Bu yöntem, İslâm inanç ve uygulamalarına aykırı birçok isrâili bilginin tefsirlerden çıkarılmasını sağlamak ve nakledilen bilgilerin doğruluk derecesini artırmak amacıyla benimsenmiştir. Çağdaş dönemde isrâiliyyât türü rivayetlere alternatif olarak Kitâb-ı Mukaddes nakillerini tercih eden müelliflerden biri, *Mehâsinü't-Te'vil* adlı eserin yazarı Cemâleddîn el-Kâsımî (1866-1914)'dir. Kâsımî'nin eserini değerli kılan en önemli özelliklerden biri, İslâm'ın temel ilkeleriyle çelişebilecek isrâiliyyât türü bilgiler yerine Kitâb-ı Mukaddes'ten yararlanmayı tercih etmesidir. Kâsımî'nin âyet tefsirlerinde, isrâiliyyât türü rivayetler yerine konuyla ilgili Kitâb-ı Mukaddes'ten istişhatta bulunması, onu bu alanda önemli bir konuma getirmiştir. Bu çalışmada, Kâsımî'nin Kitâb-ı Mukaddes nakillerine bakışı, bu bilgileri nakletme amacı, Kitâb-ı Mukaddes'e dair anlayışı ve nakil sınırları üzerinde durulmuştur. Kâsımî'nin bazı yerlerde Kitâb-ı Mukaddes'ten sayfalarca alıntı yapması, aynı konuya dair Tevrat, İncil ve diğer Yahudi kaynaklarından faydalanması, İsrâiliyyât rivayetlerine alternatif olarak Kitâb-ı Mukaddes nakillerini bir yöntem olarak benimsediğini ve bu yöntemi eserine başarılı bir şekilde yansıttığını göstermektedir. Bu çalışma sonucunda, tefsir kaynaklarında isrâiliyyât rivayetleri yerine Kitâb-ı Mukaddes nakillerinin kullanımının daha yararlı olabileceği düşüncesi ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, İsrâiliyyât, Kitâb-ı Mukaddes, Kâsımî, Mehâsinü't-Te'vil.

Al-Qâsimî's Approach to Biblical Transmissions in his Tafsîr

Abstract

İsrâ'iliyyât is a type of narration that has been transmitted by being influenced by other religions and cultures such as Judaism and Christianity. Many issues such as the common aspects in divine religions, the Qur'ân reference to the Bible, and the interaction of the companions with the Jewish people in Medina have caused Muslims to benefit from the sources of Judaism, Christianity, and other religions and cultures. Early commentators included these narrations in their studies without any classification. A similar method has been applied in classical commentaries, and unlike the early period, only the warning has been made that the chain of narration might be weak. However, contemporary commentators have preferred to benefit from the Bible instead of Israelite type of information that could contradict the basic principles of Islam on historical events, stories of the prophets, and moral and religious issues. This method has been preferred with the aim of eliminating many Isrâ'iliyyât information that contradicts Islamic beliefs and practices from the interpretation and increasing the accuracy of the transmitted information. One of the authors who preferred Biblical narrations as an alternative to Isrâ'iliyyât type of narrations in the contemporary period was Jamâl al-Dîn al-Qâsimî (1866-1914), the author of the study called "*Mehâsinü't-Tāwîl*". One of the aspects that makes Qasimî's study valuable is that he preferred to benefit from the Bible instead of Isrâ'iliyyât type of information that could contradict the basic principles of Islam. Qasimî's application of the Bible instead of Isrâ'iliyyât type of narrations in his verse interpretations made him important in this field. This study focuses on Qasimî's perspective on Biblical narrations, his purpose in conveying this information, his understanding of the Bible and the limits of conveying it. It has been determined that Qâsimî quoted pages from the Bible in some places, used the Bible, the Torah and other Jewish sources for the same subject, used the Bible narrations, which he saw as an alternative to the Isrâ'iliyyât narrations, as a method and successfully reflected this method in his study. As a result of this study, it was thought that the use of the Bible narrations instead of the Isrâ'iliyyât narrations in the tafsîr sources would be more useful.

Keywords: Tafsîr, İsrâiliyyât, The Bible, Qasimî, Mehâsinü't-Te'vil.

Extended Abstract

Studies on the meaning and interpretation of the Qur'an have formed the basis of the science of tafsir. The interpretation method, which concentrated on the meaning of some words and the judgemental framework of the ahkam verses in the first period, diversified in the following periods and opened the door to the spread of the science of tafsir to a wide area. The fact that there are nearly 1300 verses about the Ahl al-Kitāb in the Qur'an, the idea of whether the holy books would contribute to the understanding of the Qur'an while the Prophet (PBUH) was still alive, and the Prophet's words and actions on the subject enabled the exegetes to conduct in-depth research in this field. All these factors led to the popularity of Isrā'īlī knowledge in the hands of Jewish and Christian scholars in the early Islamic period, especially in the periods of the Companions and tābi'ūn and the influence of this knowledge on the Islamic society. In this period, some Islamic scholars researched and interpreted Jewish traditions and texts and used this information in their own ~~works~~ studies. In the following period, Jewish sources, which will be referred to as isrā'īliyāt in the science of tafsir, have become indispensable for the science of tafsir. Along with the transmission of the opinions of the ṣaḥāba and tabi'īn, other Jewish sources and narrations and stories from the Bible were also included in the sources of tafsir in order to clarify some issues in detail. However, while the presentation of the parables related to the Ahl al-Bayt in the Qur'an is done with great care and meticulousness, there is a lot of information in the Bible that may offend the Prophets and the people of faith. Thus, when the stories in the Qur'an and the Bible are analysed, it can be determined that there are obvious differences between them. For this reason, the transmission of this information without being purified from falsehood brings many problems and discussions. Pages of studies have been written on the legitimacy and limits of transmitting such information. Despite this, the commentators did not refrain from transmitting this information and used narrations and stories from other Jewish sources and the Bible to clarify some issues in detail along with the transmission of the opinions of the saḥaba and tabi'īn. Issues such as the richness of the content of the Israelite / biblical narrations and the need for confirmation of the information have caused the news of the isrā'īliyāt type to be transmitted differently in terms of quantity and limits. Some exegetes approached such reports cautiously and avoided information that would cause problems in terms of faith, taking into account falsification and distortion, while others did not refrain from including every piece of information in their commentaries. This approach of the exegetes made it necessary to place the subject on a solid ground and enabled the direct transfer from the Bible instead of the isrā'īliyāt, which posed a problem in terms of its nature. While this method was preferred by a limited number of commentators in the classical period, when we come to the contemporary period, it was used more by commentators such as Jamāluddīn al-Qāsimī (d.1914), Raṣḥīd Riḍā (d.1935), Ṭāhir b. 'Aṣḥūr (d.1973), Mawdūdī (d.1979) Muḥammad 'Izzat Darwaza (d.1984), Süleyman Ateş for comparison or information purposes (Kaya, 2013, p.87). Thus, due to both the references taken from the tradition and the methodological difference in the contemporary period tafsirs, a serious distance has been set against the narrations of Isrā'īl and direct biblical information has been used as an alternative. In his Mahāsin al-Tawil, Jamāl al-Dīn al-Qāsimī, who is the subject of our study, preferred to avoid the classical isrā'īlī narrations, which were transmitted without any classification, and instead preferred to cite directly from the Bible. Al-Qāsimī's sensitivity to the transmission of isrā'īlī narrations led him to seek an alternative method, which was used before him but was not widespread. Instead of obtaining information about the Ahl al-Bayt from fabricated and un-Islamic narrations, he preferred to transmit it directly from the Bible. With this method, al-Qāsimī avoided information that is contrary to the Qur'ānic parables, contrary to Islamic belief and faith, and refrained from including distorted and falsified information in his study. It is not possible to see in his study the famous Isrā'īl narrations such as Zulqarnayn, Yadjūd wa Madjūd, Ṭālūt, Kārūn, Dābbat al-Arḍ which are included in classical tafsirs. He avoided such narrations and relied only on the narrations from the Prophet, the Companions and the Tābi'īn.

Giriş

Kur'ân'ın anlaşılmasına yönelik çalışmalar tefsir ilmine temel oluşturmuştur. İlk dönemde bazı kelimelerin anlam alanı ve ahkâm âyetlerinin hükmî çerçevesi üzerinde yoğunlaşmış sonraki dönemlerde ise araştırmalar çeşitlilik arz ederek tefsir ilminin geniş bir alana yayılmasına kapı aralamıştır. Kur'ân'da Ehl-i Kitab'a yönelik âyetlerin 1300'e yakın olması, kutsal kitapların Kur'ân'ın anlaşılmasına katkı sağlayıp sağlamayacağı düşüncesinin henüz Hz. Peygamber (s.a.v) hayatta iken gündeme gelmesi gibi hususlar müfessirlerin bu alana yönelmesine sebep olmuştur.¹ Ayrıca Sahabenin Kur'ân'da geçen kıssaların ayrıntısına merak duyması, Yahudi ve Hristiyan kökenli bazı şahsiyetlerin İslâm'ı tercih etmesi, Yahudi ve Hristiyan bilginlerin aktardığı isrâîli rivayetlerin rağbet görmesine ve İslâm toplumuna sirayet etmesine sebep olmuştur. Sahabenin Ehl-i Kitab'a başvurusu Hz. Peygamber'in kendilerine belirlediği çizgide olmuştur. Kaldı ki sahabe, İslâm'a uygun haberleri kabul etmiş, aykırı olanları reddetmiş, hakkında beyanatta bulunmadığı haberlerde ise susmayı tercih etmiştir.² Sonraki süreçte sahabenin bu titiz tutumu görmezden gelinmiş Ehl-i Kitaptan yapılan nakillerde hassas davranılmamıştır.³ Nitekim erken dönem müfessirler tarafından eserlerine alınan isrâîliyyât türü rivayetler herhangi bir süzgeçten geçirilmeden nakledilmiş, böylece İslâm inanç ve itikadına aykırılık teşkil edecek birçok gayri sahih bilginin tefsir kitaplarında yer almasına zemin hazırlamıştır. Klasik tefsirlerin isrâîliyyât türü rivayetlere yönelik tutumu genel itibariyle değişmemiş sadece isnadın zayıf olabileceği ihtimali üzerinde durulmuştur. Bu anlayış bir dönem devam etmiş, böylece tefsirde isrâîliyyât meselesi Hz. Peygamber döneminden başlayıp günümüze kadar devam eden bir konu haline gelmiştir. Çağdaş döneme geldiğimizde tefsirin kamburu haline gelen bu konunun çözümü için alternatif yollar tercih edilmiştir. Nitekim çağdaş dönem müfessirleri tarihî olaylar, peygamber kıssaları, ahlakî ve dinî konularda İslâm'ın temel ilkeleriyle çelişebilecek isrâîliyyât türü bilgiler yerine Kitâb-ı Mukaddes'ten yararlanmayı tercih etmişlerdir. Böylece bazı konuların merak edilen detayları için sahabe ve tabiîn görüşlerinin nakliyle birlikte Yahudi-Hristiyan kaynakları ve Kitâb-ı Mukaddes'ten nakledilenler de tefsir kaynaklarına dâhil edilmiştir. Ancak Ehl-i Kitab ile ilgili kıssaların Kur'ân'daki sunumu büyük bir dikkat ve titizlikle yapılırken, tahrife uğramış Kitâb-ı Mukaddes'te Peygamberleri ve iman ehlini rencide edecek çokça yanlış ifade yer almaktadır. Bu sebeple Ehl-i Kitab bilginlerinden ve Kitâb-ı Mukaddes'ten nakledilenlerin Kur'ân'a arz edilerek sunulması önemli bir husustur. Kitâb-ı Mukaddes'te yer alan kıssalarda Kur'ân'a uygun olmayan birçok bilginin yer alması bu durumu teyit etmektedir.⁴ Dolayısıyla bu ifadelerin yanlıştan arındırılmadan nakledilmesi beraberinde birçok sorun ve tartışmayı getirecektir. Bu tarz bilgilerin nakledilmesinin meşruiyeti ve sınırları üzerinde pek çok eser yazılmıştır. Kitâb-ı Mukaddes bilgilerinin muhteva yönüyle zenginliği ve teyide muhtaç olması gibi hususlar bu tür bilgilerin miktar ve sınır yönünden farklı aktarılmasına sebep olmuştur. Bazı müfessirler tahrif ve tebdili dikkate alarak bu tarz nakillere temkinli yaklaşarak itikadî yönden sorun oluşturacak bilgilerden uzak durmuştur. Bazıları ise nakilde hassas davranmayarak gördüğü her bilgiyi tefsirine almaktan imtina etmemiştir.

Nakil konusunda hassas davranan müfessirlerin bu yaklaşımı konunun sağlam zemine oturtulmasını zorunlu kılmış mahiyet itibariyle problem teşkil eden isrâîliyyât türü nakillerin yerine Kitâb-ı Mukaddes'ten doğrudan nakil yapılmasını sağlamıştır. Bu yöntem klasik dönemde sınırlı sayıda müfessir tarafından tercih edilirken çağdaş döneme gelindiğinde ise Cemâleddîn el-Kâsımî (öl.1914), Reşîd Rıza (öl.1935), Tahir b. Aşûr (öl. 1973), Mevdudî (öl.1979) İzzet Derveze (öl.1984), Süleyman Ateş gibi müfessirler tarafından daha çok karşılaştırma ve bilgi amaçlı olarak kullanılmıştır.⁵ Böylece çağdaş dönem tefsirlerinde hem gelenekten

¹ Mustafa Özel, "Tefsir Kaynağı Olarak Kitâb-ı Mukaddes: İbrahim Bikâî Örneği", *Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/1 (2010), 72.

² İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi, 1971), 241.

³ Murat Bahar, "Cemâleddîn el-Kâsımî'nin Kimliği, Kişiliği ve Mehâsinü't-Tevîl Adlı Eseri", *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (2021), 134

⁴ Kadir Polater, "Kur'ân ve Kitâb-ı Mukaddes'e Göre Yunus Kıssası", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7/2 (2007), 136.

⁵ Mesut Kaya, "'Deki: Tevrat'ı Getirin de okuyun" Tefsirde Kitâb-ı Mukaddes'ten Nakilde Bulunmanın Meşruiyeti Bağlamında Bikâî-Sehâvî Polemiği", *Dini Araştırmalar Dergisi* 13/2 (2013), 85-105.

alınan referanslar hem de metodolojik farklılık sebebiyle isrâîli rivayetlere karşı ciddi bir mesafe konulmuş bunun yerine doğrudan Kitâb-ı Mukaddes bilgilerine başvurulmuştur.⁶ Fakat Kitâb-ı Mukaddes'in tahrif, tebdil, tashih yönünü dikkate almadan ondan yararlanmak beraberinde bazı sorunları getirecektir. Bu tarz sorunların önlenmesi Kitâb-ı Mukaddes'te yer alan bilgilerin Kur'ân'a arz edilmesiyle mümkün olabilmektedir.

Çalışma konusunu oluşturan eserin müellifi olan Cemâleddîn el-Kâsımî, *Mehâsinü't-tevil* adlı eserinde mümkün merteye klasik isrâîliyyât rivayetlerinden kaçınmayı yeğlemiş bunun yerine doğrudan Kitâb-ı Mukaddes'ten nakilde bulunmayı tercih etmiştir. Ancak az da olsa isrâîli bilgilerin yanlışlığını ortaya koyma gayesiyle konuyla ilgili diğer müfessirlerin naklettikleri rivayetleri eserinde görmemiz mümkündür. Eserini oluştururken rivayet ve dirayet metodunu mutedil bir şekilde kullanan Kâsımî, âyetleri dönemin şartlarını da dikkate alarak yorumlamıştır. Kâsımî'nin eserini klasik çalışmalardan ayırmanın doğru olmayacağını ancak Kitâb-ı Mukaddes'teki bazı bilgileri nakilde kendine has bir yöntem ve üslup belirlediğini söylemekte yarar vardır. Kâsımî, Kur'ân'da geçen kıssalar ile ilgili bilgilerin hadis kaynaklarında çok sınırlı miktarda yer aldığını bunun da müfessirleri alternatif kaynaklara sevk ettiğini ifade eder. Kur'ân kıssaları ile ilgili doyurucu bilginin isrâîliyyât türü nakillerle sağlandığını ve bunun da beraberinde birçok sorunu getirdiğini ifade eden müellif, tasnife tabi tutulmayan isrâîli bilgilerin Ehl-i Kitap âlimlerinden gelişi güzel nakledildiğini ifade eder. Ona göre bu tarz rivayetlerin kabul değeri Hz. Peygamber'den rivayet tarihiyle gelen bilgilerle sınırlıdır. Bunun dışında kalan isrâîli rivayetler ağırlıklı olarak halk arasında yaygınlık kazanan anonim türü kıssalar ve Ehl-i Kitap büyüklerinden nakledilen haberlerdir. Bunları gelişigüzel nakletmenin uygun olmayacağı görüşünde olan Kâsımî, bu tarz rivayetlerin Yahudi ahbarları tarafından aktarıldığını ve herhangi bir tasnife tabi tutulmadan müfessirlerimiz tarafından tefsire sokuşturulduğunu ifade eder.⁷ Müfessirlerin isrâîliyyât türü nakiller konusunda hassas davranmalarını tavsiye eden Kâsımî, İslâm inanç ve itikadına aykırılık teşkil eden rivayetlerden de sakınmaları gerektiği uyarısını yapmaktadır. Buna ilaveten daha önce bu tarz rivayetleri herhangi bir tasnife tabi tutmadan eserine alan müellifleri tahkir etmenin doğru olamayacağı uyarısında bulunan müellif, bu konunun nakli hususunda dikkatli ve temkinli olmayı önermektedir.⁸

Kâsımî'nin isrâîliyyât nakilleri konusundaki hassasiyeti onu farklı bir yol aramaya sevk etmiş kendisinden önce kullanılan ancak yaygın olmayan bir yöntemle sürüklemiştir. O, Ehl-i Kitap ile ilgili bilgileri İslâm inancına aykırı isrâîli rivayetlerden temin etmek yerine doğrudan Kitâb-ı Mukaddes'ten nakletmeyi tercih etmiştir. Kâsımî bu yöntemle Kur'ân kıssalarına muhalif, İslâm inanç ve itikadına aykırı bilgilerden kaçınmıştır. Ayrıca tahrif ve tebdil edilmiş Kitâb-ı Mukaddes nakillerini de bazen yanlışlığını haber vererek bazen de eserine almayarak bu konuda temkinli davranmıştır. Klasik tefsirlerde yer alan Zülkarneyn, Yecüc Mecüc, Talût, Karun, Dabbetü'l-Arz gibi meşhur isrâîli rivayetleri eserinde görmek mümkün değildir. Bu tarz nakillerden kaçınmış sadece Hz. Peygamber, sahabe ve tâbiünden belli bir senetle gelen rivayetleri esas almıştır.⁹

Tevrat ve İncil'in müntesipleri tarafından tahrif edilmiş olması, bu kitaplarda yer alan bilgilerin naklinde dikkatli olunmasını zorunlu kılmaktadır. Eserleriyle İslâm ilim ve fikir dünyasına önemli katkılar sunmuş bir ilim adamı olan Kâsımî de Kitâb-ı Mukaddes nakillerindeki hassas ve temkinli yaklaşımıyla bu konuda farkını ortaya koymuştur.¹⁰ Kâsımî'nin klasik isrâîli rivayetler yerine Tevrat ve İncil'den yararlanması onun bu konuda farklı düşündüğünün tezahürüdür. Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer el-Bikâî'nin (öl.885/1480) yöntemini uygulayarak isrâîliyyât nakil geleneğinin dışında bir yöntem tercih

⁶ Mustafa Yıldız, "Tâhir b. Âşûr'un et-Tahrîr ve't-Tenvîr İsimli Tefsirinde Kitâb-ı Mukaddes Nakillerinin Referans Değeri, Tahlil ve Tenkidi", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 14/1 (2022), 326.; Mustafa Yıldız, İsrâiliyata Alternatif Yorum Denemeleri: et-Tahrîr ve't-Tenvîr Örneği", *Marifetname*, 9/1, (2022), 187-216.

⁷ Cemâlüddîn el-Kâsımî, *Kur'ân'ı Anlamak: Tefsir İlminin Temel Meseleleri (Mukaddime)* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1990), 33-37.

⁸ Kâsımî, *Kur'ân'ı Anlamak*, 37, 38.

⁹ Gökçen Kalkan, *Cemâleddin el- Kâsımî ve Tefsirindeki Metodu* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), 84.

¹⁰ H. Mehmet Günay, "Cemâlüddîn el-Kâsımî, Hayatı ve İlmi Kişiliği", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1996), 255.

etmiştir.¹¹ Kitâb-ı Mukaddes nakillerinde ilgili bilgilerin reddi veya kabulü yerine Kur'ân ve sünnete uygunluğunu benimseyen müellif, Kur'ân'a muarız haber ve bilgilerden uzak durmuştur. Onun bu hassasiyeti Tevrat ve İncil'in tebdil ve tahrif edildiğinin bilincinde olması sebebiyledir.

1. Kâsımî'nin İsrailiyât ve Kitâb-ı Mukaddes Algısı

Tefsir literatürüne isrâiliyyât nakillerinin girmesi sahabe dönemine kadar uzanmaktadır. Sahabenin Kur'ân kıssalarında yer almayan detaylara ilgi duyması, Ehl-i Kitab'a tabi olan bazı şahısların İslâm'a girmesi gibi hususlar isrâiliyyât konusunun tefsir ilminde önemli bir yer edinmesine sebep olmuştur.¹² İlk dönemde isrâili bilgiler Vehb b. Münebbih (öl. 113/731), Ka'bu'l-Ahbâr, (öl. 35/655), Abdulmelik b. Cüreyc (öl. 150/757) gibi şahsiyetlerden aktarılırken sonraki dönemde birçok müfessir bu tarz bilgilerin teminini doğrudan Kitâb-ı Mukaddes'ten elde etmeye çalışmıştır.¹³ Sistemli ve kapsamlı bir şekilde Kitâb-ı Mukaddes'ten doğrudan nakil yapan müfessir Bikâî'dir. Çağdaş dönemde bu yöntemi takip eden müelliflerden biri ise "*Mehâsinü't-te'vîl*" yazarı Kâsımî'dir.

Kâsımî, Kitâb-ı Mukaddes metinlerini belli bir süzgeçten geçirerek tefsirine alır. Gelişigüzel nakilleri yapmaktan imtina eder. Uyguladığı bu yöntem Kur'ân'a aykırı zayıf ve uydurma bilgilerin tespit edilmesini sağlamıştır. Kâsımî'nin bu konuda hassas davrandığını teyit edecek konulardan biri Ehl-i Kitab'ın Allah'ı gördüklerini iddia ettikleri konunun nakliyle ilgili değerlendirmesidir. Konuyla ilgili âyet mealen şöyledir: "*Bir zamanlar: Ey Mûsâ! Biz Allah'ı açıkça görmedikçe asla sana inanmayız, demiştiniz de bakıp durur olduğunuz halde hemen sizi yıldırım çarpmıştı.*"¹⁴ Kâsımî'ye göre, Allah'ı görme talebinde bulunan Hz. Musa'nın kendisidir. Onun bu talebi geri çevrilmişken seçilmiş kişilerin böyle bir talepte bulunmaları ve buna ulaşmaları imkansızdır.¹⁵ Kâsımî, Ehl-i Kitab'ın bu iddialarının Tevrat'ın Çıkış bölümünün yirmi dördüncü babında şu şekilde geçtiğini ifade eder: "*Sonra Musa, Harun, Nadav, Avihu ve İsrail ileri gelenlerinden yetmiş kişi dağa çıkarak İsrail'in Tanrısı'nı gördüler. Tanrı'nın ayakları altında lacivert taşı andıran bir döşeme vardı. Gök gibi duruydu. Tanrı İsrail soylularına zarar vermedi. Tanrı'yı gördüler, sonra yiyip içtiler.*"¹⁶ Buna mukabil aynı kitabın otuz üçüncü bölümünde Yüce Allah'ın Hz. Musa'ya hitaben "*Yüzümü göremezsin çünkü yüzümü gören yaşayamaz*"¹⁷ ifadesiyle de Ehl-i Kitab'ın iddialarının kendi kitapları tarafından yalanlandığı haberini verir.¹⁸ Kâsımî, uyguladığı bu yöntemle hem tefsir ilmine yanlış bilgilerin aktarımını engellemekte hem de Ehl-i Kitab'ın iddia ettiği birçok hususu onların kitaplarından getirdiği delillerle ortaya koymaktadır.

Kâsımî, "*Ve sizi bulutla gölgeledik, size kudret helvası ve bıldırcın gönderdik ve "Verdiğimiz güzel nimetlerden yiyiniz" (dedik). Hakikatte onlar bize değil sadece kendilerine kötülük ediyorlardı.*"¹⁹ âyetinin tefsirinde de Kitâb-ı Mukaddes nakillerinden yararlanır. Bu konunun Tevrat'ın Sayılar kitabının dokuzuncu bölümünde ayrıntılı bir şekilde geçtiğini söyleyerek konuyla ilgili nakli yapar. Ehl-i Kitab'a verilen nimetleri ve bu nimetlere karşı nankörlüklerini, Hz. Mûsâ'nın talep ve önerileni dikkate almayışlarını, cezaya maruz kalışlarını Kitâb-ı Mukaddes nakli üzerinden anlatır.²⁰ Kâsımî, uyguladığı bu yöntemle Kur'ân-ı Kerim'deki Ehl-i Kitab ile ilgili âyetlerin daha net anlaşılmasını sağlamaya çalışır.

Kâsımî, Cumartesi yasağına uymamaları sebebiyle maymuna dönüştürülerek cezalandırılan Ehl-i Kitab ile ilgili âyetin tefsirinde de Kitâb-ı Mukaddes nakillerini kullanır. Konuyla ilgili âyet mealen şöyledir:

¹¹ İbrahim Ömer, Bikâî, *Nazmü'd-Dürer fî tenâsübi'l-âyât ve's-süver*, (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1984), 2/177-179.

¹² Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *Tefsir ve Hadiste İsrailiyât* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011), 84, 85.

¹³ Bikâî, *Nazmü'd-Dürer fî tenâsübi'l-âyât ve's-süver*, 2/178-180.

¹⁴ Bu çalışmada Kur'ân âyetlerinin Türkçe meallerinde çevirisi Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin tarafından yapılan ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları tarafından yayımlanan meal kitabı esas alınmıştır. Bk.: Kur'ân-ı Kerîm Meâlî, çev. Halil Altuntaş -Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011). Bk. el-Bakara 2/55.

¹⁵ Muhammed Cemâleddin el-Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, thk. Muhammed Basel (Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, 1418), 1/30.

¹⁶ Bk. Kitâb-ı Mukaddes (İstanbul: Kitâbı Mukaddes Şirketi, 2003), Çıkış, 24:9-11.

¹⁷ Çıkış, 24:33; Bk. Süleyman Çam, Abdülazîz ed-Debbâğ'ın "el-İbrîz" Adlı Eserindeki Bazı İtikadî Görüşleri, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/20, (2022), s. 93.

¹⁸ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 1/308.

¹⁹ el-Bakara 2/5.

²⁰ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 1/309.

"İçinizden cumartesi günü azgınlık edip de bu yüzden kendilerine: "Aşağılık maymunlar olun!" dediklerimizi elbette bilmektesiniz."²¹ Müellife göre bu âyet, İsrailoğulları için Şabat'ın, yani Cumartesi yasağının önemini hatırlatmaktadır. Ehemmiyetine binaen onu ihlal edenlerin maymuna dönüştürüldüğünü haber vermektedir. Şabat'ın önemi ile ilgili Tevrat metni şöyledir. "Mûsâ, "Rabbin buyruğu şudur" dedi, "Yarın dinlenme günü, Rab için kutsal Şabat Günü'dür. Pişireceğinizi pişirin, haşlayacağınızı haşlayın. Artakalanı bir kenara koyun, sabaha kalsın...." ²² Devamında "O günlerde Yahuda'da bazı adamların Şabat Günü üzüm sıktıklarını gördüm. Bazıları da demet demet tahıllarını eşeklere yüklüyor, şarap, üzüm, incir ve çeşitli yüklerle birlikte Şabat Günü Yerusaleml'e getiriyorlardı. Şabat Günü bunları sattıkları için onları azarladım. Yerusaleml'de yaşayan Surlular balık ve çeşitli mallar getirip Şabat Günü kentte Yahudahlar'a satıyorlardı. Yahudalı soyluları azarlayarak, "Yaptığınız kötülüğe bakın!" dedim, "Şabat Günü'nü hiçe sayıyorsunuz. Atalarınız da aynı şeyi yapmadı mı? Bu yüzden Tanrımız başımıza ve bu kente bela yağdırmadı mı? Siz Şabat Günü'nü hiçe sayarak Tanrı'nın öfkesini İsrail'e karşı alevlendiriyorsunuz."²³ Kâsımî, Kitâb-ı Mukaddes'ten yaptığı uzun nakillerle Ehl-i Kitab'ın Cumartesi yasağına uymadıklarını ve bu sebeple cezaya maruz kaldıklarını haber vermektedir.²⁴ Kâsımî böylece Ehl-i Kitab'ın yanlışlarını hem Kur'ân'daki bilgilerle hem de Kitâb-ı Mukaddes metinlerinde yer alan bilgilerle ortaya çıkarmaktadır. Buna ilaveten diğer kutsal kitapların aslı halinin Kur'ân tarafından tasdik edildiğini de ortaya çıkarmaktadır.

Kâsımî'ye göre, "Süleyman'ın hükümrânlığı hakkında onlar, şeytanların uydurup söylediklerine tâbi oldular. Hâlbuki Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı. Lâkin şeytanlar kâfir oldular."²⁵ âyetinde haber verildiği üzere Yahudiler Hz. Süleyman'ın sihir yapıp küfre düştüğünü iddia etmektedirler. Bu, onların Allah'ın kitabını inkâr edip sapıklık ve dalâlete düşmelerinin sonucudur. Ancak nâzil olan âyetle Yüce Allah, Hz. Süleyman'ı Yahudilerin iftira ve uydurmalarından koruyarak küfrü ve sihri hak yolundan yüz çeviren şeytanlara nispet etmiştir. Böylece sihri tercih eden Yahudiler kınandığı gibi Hz. Süleyman'a isnat edilen iftira ve hakaretler de ortadan kaldırılmıştır.²⁶ Kâsımî, Hz. Süleyman'ın ömrünün sonunda dinden döndüğü, putlara taptığı ve onlar için tapınaklar inşa ettiği yönündeki bilgilerin Üçüncü Krallar Kitabının on birinci bölümünde yer aldığını ifade etmektedir. Kâsımî, Kitabı-Mukaddes'te Hz. Süleyman'a isnat edilen iftiraları tespit edip sahih bilgilerle düzeltmekte ve böylece Tevrat ve İncil'de birçok yerin tahrif edildiğini de ortaya çıkarmaktadır.²⁷

Müellif, Ehl-i Kitab'ın Tevrat'ın bir kısmını değiştirip kelimelerini tahrif ettiklerini, bir kısmını ise yanlış yorumlayarak aslından uzaklaştırdıklarını belirtmektedir. Ona göre Ehl-i Kitab'ın ataları ve torunları, tercümelerinde isimleri çevirirken onları anlamlarıyla değiştirme alışkanlığına sahiptiler. Allah'ın sözlerine açıklama yoluyla bir şeyler eklerler. Onların bu yöntemi Kitâb-ı Mukaddes metinlerinde yer alan hata ve bozulmanın sebebidir. Kâsımî, Tevrat'ın İbranice, Sami dilleri ve Yunanca versiyonlarında tarihi olaylarla ilgili bilgilerde çok ciddi farklılıkların olduğunu söylemektedir. Bazı Ehl-i Kitab din bilginlerine göre Eski ve Yeni Ahit'in yerel Latince çevirilerinde dört bin, başka bir görüşe göre ise sekiz binden fazla hata tespit edilmiştir.²⁸ Kâsımî, Kitâb-ı Mukaddes incelendiğinde bu tarz tahriflerin ortaya çıkacağını ancak Kitâb-ı Mukaddes'in tümünün tahrif olduğunu söylemenin de abartılı olacağını ifade etmektedir.²⁹

Tahrif olan yerleri ortaya çıkarma gibi bir gaye edinen müellif, Kur'ân tarafından onaylanan bölümlerin olduğunu ispatlamaya çalışır. Kâsımî, "Yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o

²¹ el-Bakara 2/65.

²² Tevrat, Çıkış, 16:23.

²³ Tanah, Nehemya, 13:15-18.

²⁴ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 1/309.

²⁵ el-Bakara 2/102.

²⁶ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 1/364.

²⁷ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 1/365.

²⁸ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 1/335.

²⁹ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 1/335.

ümî Peygamber'e uyanlar"³⁰ âyetini delil göstererek Kitâb-ı Mukaddes'in tümüyle tahrif olmadığını, hepsinin tahrif olduğunu söylemenin ise kişiyi küfre sürükleyeceği görüşünü savunur.³¹

Kâsımî'nin, Kitâb-ı Mukaddes nakillerini birçok yerde istişhad amacıyla kullandığını da görmekteyiz. Açıklamaya çalıştığı âyetleri öncelikle Kur'ân, hadis ve âlimlerin görüşlerini dikkate alarak izah eden müellif, sonrasında Kitâb-ı Mukaddes'ten de nakilde bulunarak konunun daha net anlaşılmasını sağlamaktadır. Konumuza örnek olacak bir âyet mealen şöyledir: "*Allah size (bilmediklerinizi) açıklamak ve sizi, sizden önceki iyilerin yollarına iletmek ve sizin günahlarınızı bağışlamak istiyor. Allah hakkıyla bilendir, yegâne hikmet sahibidir.*"³² Kâsımî, Allah nikâh akdi için kadınlardan bazılarını haram bazılarını ise helal kıldığını ve bunu önceki ümmetlere uygulanan hükümler üzerinden ilettiğini belirtir. Böylece bizler onun razı olacağı davranışları yaparken bizden önceki ümmetlerin de benzer hükümlere tabi olduğunu görmüş oluruz. İlgili âyetteki hükümlerin aynısını Levililer kitabının on sekizinci bölümünde gördüğünü söyleyen müellif, konuyla ilgili nakle atıf yaparak Kitâb-ı Mukaddes ile istiştatta bulunmaktadır.³³

Kâsımî, "*Biz Hristiyanlarız" diyenlerden de kesin sözlerini almıştık ama onlar da kendilerine zikredilen (verilen öğütlerin veya Kitab'ın) önemli bir bölümünü unuttular.*"³⁴ Hristiyanlar, İncil'in emri gereğince Allah'a peygamberlerine iman edecek, Tevrat ve gönderilen diğer Kitaplar ile amel edecek ve Hz. Muhammed'in (s.a.v) nübüvvetini tasdik edecekti. Ancak çok geçmeden sözlerinden dönerek anlaşmayı bozdular. Kâsımî onların bu tutumlarının İncil'e muhalif olduğunu Bikâî'den naklen Kitâb-ı Mukaddes'ten bilgilerle ispatlamaktadır. Söz veren Ehl-i Kitap komutanların sayısının Akabe'de söz veren komutanların sayısı ile eş değer olduğunu Bikâî'den getirdiği nakil üzerinden aktarmaktadır. Bikâî'ye göre İsrailoğullarının komutanlarının sayısı Hristiyan Havarilerin sayısına, aynı şekilde Akabe Biatında Hz. Peygamber'e söz veren komutanların sayısına da eşittir. Hz. Mûsâ'nın kavmi arasından seçtiği gibi Müslümanlar da kendi aralarından on iki komutan seçmiştir. Bunların dokuzu Hazreç'ten üçü Ensar'dandı. Kâsımî, Ehl-i Kitap komutanlar ile ilgili bilginin Sayılar Kitabı'nın ilk bölümünde ve Sayılar Kitabı'nın on üçüncü bölümünde ayrıntılı olarak anlatıldığını söyleyerek Kitâb-ı Mukaddes'i referans göstermektedir.³⁵ O, Kitâb-ı Mukaddes'ten nakilde bulunurken birçok yerde Bikâî'den alıntılar yapmakta ve kendisinin ondan etkilendiğini de söylemektedir.³⁶

Kâsımî, İslâm inanç ve akidesine uygun olmayan isrâîli rivayetleri nakletmekten imtina eder. İsrailî rivayetleri naklederken bunların Kur'ân ve sünnete aykırı olup olmadığına dikkat eder. Tevrat, Krallar Kitabı üçüncü ve dördüncü bölümde, Hz. Süleyman'ın krallığına ve otoritesinin büyüklüğüne ayrıntılı bir şekilde değinir. Hz. Süleyman'ın Fırat Nehri'nden Filistin ve Mısır topraklarına kadar tüm krallıkları kontrol ettiğini, çevredeki kralların ona armağanlar sunduğunu ve yaşamı boyunca ona itaat ettiklerini aktarır. Kâsımî, birçok müfessirin konuyla ilgili sahih olmayan ve uydurma haberleri eserlerine aldıklarını söyler. Buna ilaveten bu tarz rivayetleri aktarmanın caiz olmadığı uyarısını yapar. Müellif, Kur'ân'ın ibret ve hikmet gayesiyle geçmişteki kıssaların sadece bir kısmını haber verdiğini, bir tarihçi gibi geçmişin haberlerini anlatmadığını söyler. Tefsire ilintilenen birçok uydurma ve garip rivayetlerin Vehb b. Münebbih gibi kişiler tarafından isrâîli kaynaklar üzerinden aktarıldığını belirtir.³⁷ Kâsımî'ye göre klasik isrâîliyyât, tarih ve israili

³⁰ el-A'râf 7/157.

³¹ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 1/336.

³² en-Nisâ 4/26.

³³ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 3/84. Kâsımî'nin referans gösterdiği Kitâb-ı Mukaddes metninde özetle şu emirler geçmektedir: "Hiçbiriniz cinsel ilişkide bulunmak için yakın akrabasına yaklaşmayacak. RAB benim. Annenle cinsel ilişkide bulunarak babanın namusuna dokunmayacaksın. O senin annendir. Onunla ilişki kurmayacaksın. Babanın karısıyla cinsel ilişki kurmayacaksın. Babanın namusudur o. Annenden ya da babandan olan, ister seninle aynı evde doğmuş olsun, ister olmasın üvey kız kardeşlerinden biriyle cinsel ilişki kurmayacaksın. Kızının ya da oğlunun kızıyla cinsel ilişki kurmayacaksın. Çünkü onların namusu senin namusundur. Babanın evlendiği kadından doğan kızla cinsel ilişki kurmayacaksın. Çünkü o babandan değildir, senin kız kardeşin sayılır. Halanla cinsel ilişki kurmayacaksın. Çünkü o babanın yakın akrabasıdır. Teyzenle cinsel ilişki kurmayacaksın. Çünkü o annenin yakın akrabasıdır. Amcanın namusuna dokunmayacaksın. Karısına yaklaşmayacaksın, çünkü o senin yengendir..." Tevrat, Levililer, 18:6-15.

³⁴ el-Mâide 5/14.

³⁵ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 4/90.

³⁶ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 4/103.

³⁷ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 7/494.

bilgilerle dolu kitaplardan gelişi güzel bir şekilde Kur'ân kıssalarına eklenen hikâyeler yığındır. Kıssaların tefsirinde kullanılan bu tarz hikâyeler Tevrat, İncil ve Ehl-i Kitab'ın diğer muteber kitaplarına dayanmamakta, iyi ile kötüyü ayırt etmeden, akla ve İslâm inancına aykırı bilgilerden oluşmaktadır.³⁸ Kâsımî'nin isrâîliyyât bu minvalde değerlendirmesi Ehl-i Kitab'ı ilgilendiren âyetlerin tefsirinde doğrudan Kitâb-ı Mukaddes nakillerini kullanmasına gerekçe olarak okunabilir.

Kâsımî'nin Kitâb-ı Mukaddes nakillerinde takip ettiği bir başka yol konuyla ilgili metne atıf yaparak metni tefsire almamasıdır. Nesh ile ilgili meselede Tevrat ve İncil'de onların şeriatında birçok hükmün nesh edildiğini ve kitabın üçüncü bölümüne bakılması halinde bunun görülebileceğini ifade ederek nakil yapmadan konuyla ilgili metne atıf yapmakla yetinmektedir.³⁹

2. Kâsımî Tefsirinde Kitâb-ı Mukaddes Nakilleri

Rivayet ve dirayet yöntemiyle eserini 13 yıl gibi uzun bir sürede kaleme alan Kâsımî, tefsirinde gelişigüzel rivayet ve nakillerden kaçınmış eserini Hz. Peygamber, sahabe ve tâbiîn sözleri üzerine inşa etmeyi tercih etmiştir. Bu yöntemi tefsirinin tamamında sistemli bir şekilde uygulamaya çalışan müellif, Ehl-i Kitab ile ilgili konuları ele alırken doğrudan Kitâb-ı Mukaddes nakillerinden yararlanmayı tercih etmiştir. Konunun daha detaylı anlaşılabilmesi için, müellifin Kitâb-ı Mukaddes nakillerinden faydalandığı konuların belirli bazı başlıklar altında incelenmesinin yararlı olacağı kanaatindeyiz.

2.1. Hz. İsa'nın Çarmıha Gerildiği İddiası ile İlgili Nakiller

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İsa'nın doğumu, ölümü ve tekrar hayata döneceği gibi konulardan bahsedilmektedir.⁴⁰ İslâm düşüncesine göre Hz. İsa'nın hayata yeniden dönüşü Hristiyanların iddia ettiği gibi çarmıha gerildikten sonraki diriliş değil kıyamet sonrasındaki diriliştir.⁴¹ Hz. İsa, İsrailoğullarına peygamber olarak gönderilmiş dünya ve ahirette saadete ulaşmaları için kendilerine Allah'ın emirlerini iletmiştir.⁴²

Hz. İsa, doğumu, hayatı ve ölümüyle hem yaşadığı dönemde hem de ölümünden sonra yüzyıllar boyunca kendisinden en çok bahsedilen şahsiyetlerden biri olmuştur. Kur'ân, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmediği bilgisini verdiği halde konuyla ilgili farklı görüş ve tartışmalar günümüze kadar devam etmektedir.⁴³ Çünkü bu konu Hristiyan kutsal kitabı külliyatı bünyesinde yer alan dört İncil'in tümünde bahsedilmektedir.⁴⁴ Hz. İsa, üç yıl gibi bir süre risâlet görevini yerine getirmiş ancak bu süreçte çok az kişi kendisine tabi olmuştur.⁴⁵ Yahudi din adamları kendisine tabi olmadığı gibi onun görev yapmasını da engellemeye çalışmışlardır. Her fırsatta Hz. İsa'ya zarar vermeye çalışan bu kesim onu çarmıha gerip öldürecek derecede ileri gitmiştir.

Hristiyan inancına göre çarmıha gerilen Hz. İsa, Cuma günü güneş batıncaya kadar bu şekilde kalmış daha sonra çarmıhtan indirilip gömülmüştür. Pazar sabahına kadar mezarında ölü olarak kalan Hz. İsa, o gün kabirde dirilmiş, onun bu hali mezarının başına gelen kadınlar ve Havariler tarafından görülmüştür.⁴⁶ Onları bu inanca sevk eden âmil İncillerde yer alan bilgilerdir. Kur'ân ise onların bu iddialarının doğru olmadığını ve onun öldürülmediğini haber vererek bu konuyu açığa kavuşturur. Konuyla ilgili âyet mealen şöyledir: “*Ve “Allah elçisi Meryem oğlu İsa'yı öldürdük” demeleri yüzünden (onları lânetledik). Hâlbuki onu ne öldürdüler ne de astılar; fakat (öldürdükleri) onlara İsa gibi gösterildi. Onun hakkında ihtilâfa düşenler bundan dolayı tam bir kararsızlık içindedirler; bu hususta zanna uymak dışında hiçbir (sağlam) bilgileri*

³⁸ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 1/203.

³⁹ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 1/372.

⁴⁰ Meryem 19/33.

⁴¹ Ömer Faruk Harman, “Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa", *İslâm ve Hristiyan Kaynaklarında Hz. İsa, Uluslararası Müslüman-Hristiyan Diyalogu Sempozyumu II* (Yeşilköy: y.y. 2005), 3-12.

⁴² Remzi Kaya, “İnciller ve Kur'an'da Hz. İsa'nın İnsan ve Peygamber Oluşu”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2004), 38.

⁴³ Hüseyin Aydın, “Kur'an Bütünlüğü Açısından Hz. İsa'nın Âkabeti Meselesi”, *Kelam Araştırmaları Dergisi (Kader)* 6/2 (2008), 19.

⁴⁴ Halim Işık, “İncillere Göre Çarmıh”, *Dinî Araştırmalar Dergisi* 10/29 (2007), 42.

⁴⁵ Zekiye Sönmez, *Hristiyanlık Dünyü Bugünü ve Geleceği* (Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2002), 137.

⁴⁶ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 3/393.

yoktur ve kesin olarak onu öldürmediler.”⁴⁷ Âyetten de anlaşılacağı üzere onu öldürmedikleri gibi çarmıha da germediler. Bütün bunları ona benzeyen arkadaşına yaptılar.⁴⁸ Bu konuda şüphe edilmeyen şey, İsa'nın yeryüzünde seyahat ettiği ve Allah'a çağırdığı, İsrailoğullarının onu aradığı, o zamanki krallarının ona lütufta bulunduğu ve İsa'nın yürüdüğü her yerde onunla yürüyen havarilere katıldığıdır. Ehl-i Kitap tarafından iddia edilen çarmıha gerilme meselesi ise Kur'an tarafından yalanlanan bir iddiadır.⁴⁹ Kâsımî, Hz. İsa'nın çarmıha gerilerek öldürüldüğü iddiasını çürütmek için konuyla ilgili hem İncil'den hem de müfessirlerden sayfalarca nakil getirmektedir. Görebildiğimiz kadarıyla Kâsımî'nin tefsirinde ele aldığı en uzun konu Hz. İsa meselesidir.⁵⁰ Kâsımî, Luka İncili'nin 20. bölümü şöyledir diyerek nakle başlar: “Baş kâhinlerle din bilginleri İsa'yı nasıl öldüreceklerini araştırıyorlardı, ama halktan korkuyorlardı. Çünkü bütün halk o'nu dinlemek için tapınağa geliyordu.”⁵¹ “...Sonra Şeytan on ikilerden biri olan ve İskariyot diye anılan Yahuda'nın içine girdi. Gidip baş kâhinlerle ve valilerle onu kendilerine nasıl teslim edecekleri konusunda pazarlık etti. Sevindiler ve ona gümüş vereceklerine söz verdiler. O da onlara söz verdi ve kendisini kalabalıktan ayrı olarak onlara teslim etmek için bir fırsat istedi. Fısh kurbanının kesileceği Mayasız Ekmek Günü geldi çatı. Sonra Petrus'la Yuhanna'yı göndererek şöyle dedi. Git, yememiz için Fısh yemeğini hazırla. Ve ona dediler: Nerede hazırlamamızı istiyorsun? O da onlara şöyle dedi: Kente girdiğinizde, elinde su taşı olan bir adam sizi karşılayacak. Böylece adamın gireceği eve kadar onu izlediler.”⁵² “... Gün doğunca, halkın ileri gelenleriyle baş kâhinler onu öldürmek için bir araya gelip havralarına götürdüler...”⁵³ Kâsımî, konuyu daha net bir şekilde açığa kavuşturmak için Luka İncili'nden sayfalarca nakilde bulunur. Ayrıca Luka İncili'nde yer alan bilgilerin Yeni Ahit'te yer alan diğer bilgilerden daha tutarlı ve açıklayıcı olduğunu söyleyerek Luka İncili'ni tercih ettiğini ifade eder.⁵⁴

Kâsımî, Ehl-i Kitap'ın konuyla ilgili anlattıklarının tutarsızlıklarla dolu olduğunu ve bunun kendisinde şaşkınlık oluşturduğunu söyleyerek bu tavırları sebebiyle güven kaybına uğradıklarını ifade eder. Müellif, öldürülen kişinin Hz. İsa'ya benzeyen kişi olduğunu şeref ve statüsünden dolayı Hz. İsa'nın Yüce Allah tarafından yüceltilerek mükâfatlandırıldığını söyler. Luka İncili'nden naklettiği bilgiyi yorumlayan müellif onun öldürülmediğini İncil metninden yola çıkarak ortaya koymaktadır. “İsa çarmıha gerilmeden önce Petrus, Yakup ve Yuhanna'yla Hebron Dağı'na çıktı. Dua ederken yüzünün görünümü eskisinden farklı oldu, giysileri bembeyaz kesildi ve şimşek gibi parladı. Mûsâ bin İmran ve İlyas ona göründüler. Ona göründüler ve bir bulut gelip onları gölgeledi. Mesih'le birlikte olanlara gelince, onlar uykuya daldılar ve uyudular.”⁵⁵ Müellife göre bu, onun göğe yükselişinin ve söylediğimiz benzerliğin en açık göstergelerinden biridir. Mûsâ ve İlyas'ın görünmesi ve arkadaşlarının uykuya dalması, onun göğe kaldırılmış olmasından başka bir anlam taşımaz. Çünkü Yahudiler İlyas'ın geleceğini duyuyorlardı. İncillerdeki farklı yapılar, anlamlar, anlatımlar, amaçlar ve karışıklıklar Hz. İsa'nın öldürülmediğinin kanıtıdır. Müellif, konuyla ilgili İncillerde yer alan çelişkilerin tespitini yaparak Hz.İsa'nın öldürülmediğini ispatlamaya çalışmaktadır. Ehl-i Kitap, Hz. İsa'nın Cuma günü güneş batmadan önce çarmıha gerildiğini ve Cuma akşamı gömüldüğünü söylüyor. Kadınlar Cumartesi sabahı geldiklerinde, mezarı boş bulduklarını ve gömülen kişinin dirildiğini ifade ediyorlar. Hâlbuki Hristiyanlar, İncillerinde, Hz. İsa'nın mezarda üç gün kaldığını iddia etmektedirler. Ancak kadınların ifadesine göre Hz. İsa gömüldükten bir gün sonra diriliyor.⁵⁶ Bütün bunlar bu konudaki farklılığın ve tutarsızlığın bir kanıtıdır. Müellif konunun daha net anlaşılması için Kitâb-ı Mukaddes nakillerini her

⁴⁷ en-Nisâ, 4/157.

⁴⁸ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullâh Mahmûd Şehhâte, ts.(Beyrut: Daru İhyâu't-Turas, 2022), 1/420.

⁴⁹ Ebû Muhammed Abdu'l-Hak b. Galib İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-veciz fi tefsîril-Kitâbil-Aziz*, thk. Abdusselam Abdu's-Şafi, (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422), 2/132; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 8/239.

⁵⁰ Samed Yazar, *Osmanlı Son Döneminde Suriyeli Bir Müfessir* (Ankara: Fecr Yayınları, 2024), 115.

⁵¹ Luka, 21:2-38; Kâsımî, *Mehâsinü't-Te'vîl*, 3/393-396.

⁵² Luka, 21:3-12.

⁵³ Luka, 21:60.; Kâsımî, Hz. İsa'nın Çarmıha gerilmesi ile ilgili bütün bölümleri nakleder. Burada yaptığı nakilleri baştan sona nakletmemiz mümkün değildir. Bu sebeple konu içeriğini kapsayacak şekilde az sayıda nakilde bulunduk.

⁵⁴ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 3/403.

⁵⁵ Luka, 9:28-32.

⁵⁶ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 3/404-406.

yönüyle tahlil etmeye çalışır. Ona göre İncil metinleri, İsa'nın çarmıha gerilmediğini ispatlayacak delillerle doludur.⁵⁷ Bu deliller şöyledir:

Birincisi: İncil'de İsa'nın Petrus, Yakup ve Yuhanna ile Celile Dağı'na çıktığı kaydedilmiştir. Kâsımî'ye göre Hz. İsa'nın dua esnasında, yüzünün görünüm itibariyle eskisinden farklı olması, giysilerinin beyazlaşp şimşek gibi parlaması, Mûsâ bin İmran ve İlyas'ın ona görünmesi ve bir bulutun gelip onları gölgelemesi, onunla birlikte olanların uykuya dalması gibi birçok ifade Hz. İsa'nın göğe yükseltildiğine delil niteliğindedir. Fakat Hristiyanların başka konularda ihtilafa düşmesi konuyla ilgili nakillerde çelişkili davranmalarına ve kelimelerin yerlerini değiştirmelerine sebebiyet verdi.⁵⁸

İkincisi: İncil'de çarmıha gerilen adamın Yahudilerden su istediği ve onların da ona su yerine sirke verdikleri yazılıdır. Onların ifadesine göre Hz. İsa, suyun tadına baktı ama içmedi. Hâlbuki bütün İncillerde onun kırk gün kırk gece çarmıhta kaldığı ve öğrencilerine şöyle dediği haber verilir: “*Sizin bilmediğiniz bir yiyeceğim var*”⁵⁹ Kırk gün kırk gece açlığa ve susuzluğa katlanan biri, bir günlük susuzluk yüzünden düşmanlarına nasıl muhtaçlık ve aşağılanma gösterebilir? Bırakın peygamberleri, en aşağılık bir insan bile bunu yapmazken, iddia ettiğiniz davranışı Hz. İsa'nın yapması mümkün olabilir mi?

Üçüncüsü: Hz. İsa'nın söylediği iddia edilen “*Tanrım, Tanrım, neden beni yüzüstü bıraktın ve terk ettin?*”⁶⁰ ifadesidir. Kâsımî, bu sözü bir peygamberin sarf edeceğini düşünmenin imkânsız olacağı kanaatindedir. Çünkü bu Allah'ın hükmünden memnuniyetsizliği ve emrine boyun eğmemeyi ima eden bir ifadedir. Hz. İsa, bu sözden beridir. Yani çarmıha gerilen kişi başka birisidir.⁶¹ Bütün bunlar Kur'an'ın haber verdiği bilgileri te'yit niteliğindedir. Kanaatimizce Kâsımî, bu konuyla ilgili Kitâb-ı Mukaddes nakillerinde abartıya kaçmıştır. Eserindeki bu bölümünü okuyan kişi Kitâb-ı Mukaddes'i okuyor hissine kapılabilmektedir. Önceki müfessirler Nisâ sûresi 157. âyetini tefsir ederken, Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği iddiasını açıklamak için çeşitli İsrâîli rivayetlere yer vermiştir. Ancak müellifimiz, bu rivayetler yerine Kitâb-ı Mukaddes'te Luka İncili'nin konuyla ilgili pasajlarını alarak kıssayı farklı bir perspektiften ele almıştır.

2.2. Kible'nin Değişimi ile İlgili Nakiller

İslâm'da Allah'a ibadet ve belirlenen dinî ritüelleri yerine getirmek için önemli sembollerden biri Kâbe'dir.⁶² Kur'an-ı Kerîm'in ifadesiyle “*Şüphesiz, âlemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev (mâbet), Mekke'deki (Kâbe)dir.*”⁶³ Nübüvvetten önce ve nübüvvetin ilk yıllarında Hz. Peygamber ve etrafındaki Müslümanlar namaz kıldıklarında yönlerini Mescid-i Aksa'ya çeviriyorlardı. Bununla birlikte Hz. Peygamber Kâbe'nin güney duvarında durarak kuzeye doğru namaz kılardı. Böylece hem Kâbe'yi hem de Kudüs'ü kible yapmış oluyordu.⁶⁴ Hz. Peygamber, her iki kutsal mabedi karşısına alarak müşrikler tarafından putlarla donatılan Kâbe'yi onlardan soyutlamış ve böylece Hz. İbrahim'in kurduğu mekâna saygıda bulunmuş oluyordu.⁶⁵ Hz. Peygamber, Mekke'de iken yönünü her iki kibleye çevirebiliyorken hicretten sonra bu imkân ortadan kalkmıştır. Bu sebeple Hicret sonrasında yaklaşık olarak on yedi ay yönünü Kudüs'e çevirerek namaz kılmaya devam etti.⁶⁶ Dolayısıyla Kâbe arkasında kalıyordu. O dönemde hem Müslümanların Yahudilerin kiblesi olan Kudüs'e yönelmesinin Yahudiler tarafından suistimal edilmesi hem de Hz. Peygamber'in ibadetlerinde Kâbe'ye yönelme arzusu vahyin nüzulüne sebep oldu. Konuyla ilgili âyet mealen şöyledir: “*(Ey Muhammed!) Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu (yücelerden haber beklediğini) görüyoruz. İşte şimdi, seni memnun olacağın bir kibleye*

⁵⁷ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 3/409.

⁵⁸ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 3/408.

⁵⁹ Yuhanna, 4:32.

⁶⁰ Luka, 22:46.

⁶¹ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 3/413-416.

⁶² Abdurrahman Kasapoğlu, “Bir Dinî Tecrübe ve Sembol Olarak Kibleye Yönelme”, *Diyanet İlmî Dergi* 40/4 (2005), 32.

⁶³ Âl-i İmrân 3/96.

⁶⁴ Ahmet Güç, “İlâhî Dinlerde Kible Anlayışı ve Müslümanların Kible ile İlgili Uygulamaları”, *Diyanet İlmî Dergi* 39/2 (2003), 74.

⁶⁵ Cemal Kurnaz, Tahir Olgun, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, çev. Cemal Kurnaz (Ankara: Akçağ Yayınları, 1998), 104, 105.

⁶⁶ Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdulcebbar et-Temîmî el-Mervezî Sem'ânî, *Tefsîrü'l-Kur'an*, thk. Yasir b. İbrahim -Anîm b. Abbas (Suûdi Arabistan: Daru'l-vatan, 1997), 1/144; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988), 1/250.

döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. (Ey müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzlerinizi o tarafa çevirin. Şüphe yok ki, Ehl-i Kitap, onun Rablerinden gelen gerçek olduğunu çok iyi bilirler. Allah onların yapmakta olduklarından habersiz değildir.”⁶⁷

Hiz. Peygamber, Rabbinin kendisini Kâbe'ye yöneltmesini bekliyordu. Kâbe'nin, atası İbrahim'in kiblesi, Arapların şerefi, mabedi ve hacci olması ve Yahudilere muhalefet etme düşüncesi gibi birçok sebep onu bu isteğe yöneltiyordu.⁶⁸ Nitekim çok zaman geçmeden bu arzusu Allah tarafından karşılandı ve Kâbe'ye yönelmek farz kılındı.⁶⁹ Böylece Kur'ân'da nesh olunan ilk konu olan kiblenin değişimi gerçekleşmiş oluyordu.⁷⁰

Müellife göre Hiz. Peygamber'in kible değişim arzusunu Rabbine iletmeden yüzünü göğe doğru çevirerek arzu etmesi güzel ahlakının göstergesidir. Ona göre bu mecazî talep sözlü talepten daha kıymetli olup dua hükmündedir.⁷¹ Bu davranış ayrıca Hiz. Peygamber'in mükemmel bir nezakete sahip olduğunu da göstergesidir.⁷² Âyet, Hiz. Peygamber'in onurlandırıldığını ve arzusunun gerçekleştirildiğini göstermektedir. Kâsımî, konuyla ilgili Tevrat'tan istişhatta bulunur. “Ehl-i Kitap, onun Rablerinden gelen gerçek olduğunu çok iyi bilirler.” âyetinde geçen zamirin daha önce zikredilen konulara işaret ettiğini söylemektedir. Bunlar Hiz. Peygamber'in nübüvveti ve getirdiği şeriattır.⁷³

Kâsımî'ye göre Ehl-i Kitap Hiz. Peygamber'in risâletinden emin oldukları için kiblenin değişimini de bilmeleri ve onaylamaları gerekiyordu. Nitekim Kâbe'nin Hiz. İbrahim ve oğlu İsmail için kible kılındığını da biliyorlardı.⁷⁴ Dolayısıyla Allah'ın Peygamber'e ve ona tabi olanlara Kâbe'ye yönelmelerini emretmesi Tevrat'ta peygamberler mührünün bir işareti ve habercisi olarak bilinen Faran'daki vahyin bir parçasıydı. Kâsımî'nin kible değişiminde istişhad olarak kullandığı Tevrat metni şöyledir: “*Ve dedi: Rab Sina'dan geldi ve onlara Seir'den doğdu, Faran (Faran) dağından parladi.*”⁷⁵ Müellif, bu bölümde Hiz. Mûsâ'nın, Hiz. İsmâ'nın ve Hiz. Peygamber'in nübüvvetlerine yönelik uyarı olduğunu ifade eder. Çünkü Allah, Mûsâ'ya Tevrat'ı Tûr-ı Sina'da, Hiz. İsmâ'ya İncil'i Seir dağında indirdi. Hiz. İsmâ, Nasıra adlı bir köyde Sair'de Hebron topraklarında yaşadı. Faran dağlarında parladi. Hiz. Peygamber'e ise Kur'ân'ı (Faran) Mekke'de indirdi. Faran, İbranice'de Mekke dağlarının adıdır. Nitekim Ehl-i Kitap bunun aksini iddia edemiyor çünkü “*Ve Allah çocuk (İsmail) ile beraberdi ve o büyüdü. Ve çölde yaşadı ve bir okçu oldu. Faran çölünde yaşadı*”⁷⁶ Tevrat'ta bunu teyit eden bilgiler yer almaktadır. Hiz. İsmail'in Mekke'de doğduğu, büyüdüğü ve orada defnedildiği bilinen bir gerçektir.⁷⁷ Burada da Kâsımî önceki müfessirlerden farklı bir yol takip etmiştir. Çünkü önceki müfessirler Bakara sûresi 144. âyetini tefsir ederken, kible değişimini ve Yahudilerin bu konudaki tutumlarını açıklamak için çeşitli isrâili rivayetlere yer vermiştir. Ancak müellifimiz, bu rivayetler yerine Kitâb-ı Mukaddes'te Tevrat'ın konuyla ilgili pasajlarını alarak kıssayı farklı bir perspektiften ele almıştır. Böylece Kâsımî, Kitâb-ı Mukaddes'ten yaptığı nakillerle tahrif olmamış bölümlerin Kur'ân tarafından tasdik edildiğini göstermektedir. Ayrıca Ehl-i Kitap ile ilgili âyetlerin daha kolay anlaşılmasını sağlamaya çalışmaktadır.

⁶⁷ el-Bakara 2/144.

⁶⁸ Ebû'l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâik gavâmidi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vucûhi't-te'vîl* (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-Arabî, 1408), 1/201.

⁶⁹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Sadeleştirenler: Lütfullah Cebeci, Orhan Atalay, Sadık Kılıç (İstanbul: Akçağ Yayınları, 2016), 1/515.

⁷⁰ Ebû Muhammed Muhiyüssünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed Begavî, *Meâlimü't-Tenzil fi Tefsiri'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru Taybe, 1997), 1/177; Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri* (İzmir: Anadolu Yayınları, 1989), 1/379, 380.

⁷¹ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 1/425.

⁷² Begavî, *Meâlimü't-Tenzil*, 1/111.

⁷³ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 1/425.

⁷⁴ Bk. Yunus Emre Gördük, “Kitab-ı Mukaddes Metinlerinde Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) Müjdelenmesi Konusunda Bir İnceleme: Mu'cizât-ı Ahmediye Risalesi Perspektifinden” *Katre: Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, 1/9 (2020), 9, 5-44.

⁷⁵ Tevrat, Tesniye, 33.

⁷⁶ Tevrat, Yaratılış, 21.

⁷⁷ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 1/426.

2.3. Önceki Milletlere Yüklenen Sorumluluklar ile İlgili Nakiller

Kur'ân birçok yerde geçmiş ümmetlerin hayat tarzlarından, onlara yüklenen sorumluluktan ve işlemiş oldukları bazı suçlardan dolayı ceza olarak bazı nimetlerden yoksun kılındıkları veya bazı sorumluluklarının arttırıldığını haber verir. Konuya örnek olacak âyet mealen şöyledir: *"Yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık. Sırtlarında yahut bağırsaklarında taşıdıkları ya da kemiğe karışan yağlar hariç olmak üzere sığır ve koyunun iç yağlarını da onlara haram kıldık. Bu, zulümleri yüzünden onlara verdiğimiz cezâdır. Biz elbette doğru söyleriz."*⁷⁸ Demek ki zulüm, haksızlık ve kötülüklerinin cezası olarak bazı yiyecekler Yahudilere yasak kılınmıştır.⁷⁹ Ayrıca buzağıya tapınmaları, Cumartesi yasağını çiğnemeleri gibi birçok suç onların bazı nimetlerden yoksun bırakılmalarına sebep olan hususlardandır. Bundan haberdar olan ümmet-i Muhammed'in müminleri bu durumu yaşamama adına Rablerine şöyle niyazda bulundular: *"Rabbimiz! Unutursak veya hataya düşersek bizi sorumlu tutma. Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği işler de yükleme! Bizi affet! Bizi bağışla."*⁸⁰ Bu dua, müminlerin Rablerine karşı zaaf ve acizliklerini idrak etmeyi, O'nun rahmetine, affına ve yardımına olan ihtiyaçlarını tasvir etmektedir.⁸¹ Kâsımî, bizden önceki ümmetlere, onlara ağır gelebilecek birçok yük ve ibadetin yüklendiğini ifade eder. Ona göre önceki ümmetlere yüklenen ağır yüklerin bizim için hafifletilmiş olması Yüce Allah'a şükretmemizi gerektiren önemli bir sebeptir. Yüce Allah'ın lütfunu yüceltme gayesiyle kitaplarından alıntılar yaparak onlara yüklenen bazı ağır sorumlulukları tespit ettiğini ifade eder.

Bunları Kitâb-ı Mukaddes'ten nakiller getirerek meseleyi izah etmeye çalışır. Konuyla ilgili Kitâb-ı Mukaddes'ten yaptığı nakillerin bir kısmı şöyledir: *"Yedi gün mayasız ekmek yiyeceksiniz. İlk gün evlerinizden mayayı kaldıracaksınız. Kim bu yedi gün içinde mayalı bir şey yerse, İsrail'den atılacaktır"*⁸² *"Kim annesini ya da babasını döverse, kesinlikle öldürülecektir. Kim adam kaçırırsa, onu ister satmış olsun ister elinde tutsun, kesinlikle öldürülecektir. Annesine ya da babasına lanet eden kesinlikle öldürülecektir. Eğer erkek ya da kadın kölesinin dişini kırarsa, dişine karşılık onu özgür bırakacaktır. Eğer bir boğa bir erkeği ya da kadını boynuzuyla vurup öldürürse, kesinlikle taşlanacak ve eti yenmeyecektir. Boğanın sahibi ise suçsuz sayılacaktır. Ama saldırganlığı bilinen bir boğanın sahibi uyarılmasına karşın boğasına sahip çıkmazsa ve boğası bir erkeği ya da kadını öldürürse hem boğa taşlanacak hem de sahibi öldürülecektir."*⁸³ Bunları Kitâb-ı Mukaddes'ten nakiller getirerek aktarmayı tercih eder. Kâsımî, bu bölümlerin zorluklarla dolu olduğunu ifade ettikten sonra onlara yüklenen ağır yüklerin neler olduğuyla ilgili nakiller getirir. Kâsımî'nin aynı konuyla ilgili birçok yerden nakilde bulunması isrâili haberleri mümkün merteye kullanmayan bir müellif için dikkate değer bir husustur. Belli ki Kâsımî, isrâili haberlerin doğruluğuna güvenmemekte konuyla ilgili nakilleri de Kitâb-ı Mukaddes'ten yapmaktadır. Bunu yaparken de Kur'ân ve sünnete muhalif görüşleri nakletmekten imtina etmektedir. Kur'ân'da geçmiş ümmetlere ağır yükler yüklendiği haber verilir ancak bu yüklerin ne olduğu hakkında detaylı bilgi verilmez. Kâsımî, Kitâb-ı Mukaddes'te bahsi geçen ceza ve sorumlulukları tefsirine alarak konuya açıklık getirmeye çalışır. Kâsımî konuyla ilgili nakillere şöyle devam eder: *"Toprağınızı altı yıl ekecek, ürününü toplayacaksınız ama yedinci yıl nadasa bırakacaksınız; öyle ki, halkınızın arasındaki yoksullar yiyecek bulabilsin, onlardan artakalanı da yabanıl hayvanlar yesin. Bağınıza ve zeytinliğinize de aynı şeyi yapın. Altı gün çalışacak, yedinci gün dinleneceksiniz. Böylece hem öküzünüz, eşeğiniz dinlenir, hem de kadın kölenizin oğulları ve yabancılar rahat eder."*⁸⁴

Kâsımî, Kitâb-ı Mukaddes'ten yaptığı bu gibi nakillerden yola çıkarak Ehl-i Kitab'ın birçok konuda ağır sorumluluklara maruz kaldığını ve bu hükümlerin hayatlarını zorlaştırdığını söylemektedir. Kitâb-ı Mukaddes'te yer alan birçok bilgiyi eserine alan müellif konunun daha iyi anlaşılması için farklı konulardan

⁷⁸ el-En'âm, 6/146.

⁷⁹ Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâ et-türasi'l Arabî, 1420), 8/291.

⁸⁰ el-Bakara 2/286.

⁸¹ Seyyid Kutup, *Fizilalil-Kur'an* Çev. Emin Saraç, İ.Hakkı Şengüler, Bekir Karlıağa (İstanbul: Hikmet Yayınları, ts.), 2/168.

⁸² Tevrat, Çıkış, 12:15.

⁸³ Tevrat, Çıkış, 21:15-17-27-28-29.

⁸⁴ Tevrat, Çıkış 23:10-12.

örnekler verir. Kirlenme ve kirlilikten temizlenme ile ilgili uzun nakiller yapar: “*Kim bir ölünün cesedine dokunursa, yedi gün kirli sayılır. Üçüncü gün onunla temizlenecek ve yedinci gün temiz olacaktır. Üçüncü gün temizlenmezse, yedinci gün temiz sayılmayacaktır. Ölü bir adamın cesedine dokunup da temizlenmeyen kişi Rabbin tapınma Çadırını kirletmiş olur. O kişi İsrail’den çıkarılacaktır. Üzerine arınma suyu serpilmediği için kirli sayılır. Onun kirliliği üzerinden kalkmaz.*”⁸⁵ Kâsımî, Ehl-i Kitab’ın zor olan bu kirlilikten nasıl arınacağı ile ilgili bölümde çokça metin olduğunu ifade eder. Bununla yetinmeyen Kâsımî, Tevrat’a göre günah sayılan davranışlar, bazı kuşların yasaklanması, yas tutan, doğum yapan kadının durumu, vücudunda yara olanların yapması gerekenler gibi birçok konuya eserinde yer verir. Kâsımî, “*Kim adet gören hanımına dokunursa akşama kadar kirli sayılacaktır. Âdet döneminde üzerinde yattığı her şey kirli sayılacak ve üzerine oturduğu her şey kirli sayılacaktır. Kim onun yatağına dokunursa, giysilerini yıkayacak ve suyla yıkanacak ve akşama kadar kirli sayılacaktır.*”⁸⁶ Tevrat’tan aldığı bu pasajla hayızlı kadının hükümlerini ve karşılaştığı zorlukları haber verir. Bütün bunlar toplumsal hayatı zorlaştıran insanın kaldırmakta güçlük çekeceği kurallardır. Bazı müfessirlere göre tarihte Yahudiler ve Hristiyanlar gibi birçok ümmette ağır hüküm ve sorumluluklar vardı. Bunlar; günde elli vakit namaz kılmak, mallarının büyük bir kısmını vergi olarak vermek, necaset bulaşan kıyafeti kesmek, memleketlerinden sürülmek, birçok suç için idam cezası uygulamak gibi birçok hüküm ve sorumluluklardır.⁸⁷ Bu yükümlülükler Ehl-i Kitab’ın hayatını zorlaştırdığı gibi onları Allah’ın emirlerini yerine getirememeye gibi hatalara da düşürüyordu. Bunların bilinmesi ilahi lütufların tarafımıza çokça verildiği inancını ortaya çıkarması açısından önem arz etmektedir. Kâsımî’nin konuyu ayrıntılı bir şekilde ele alışı onu bu konuda farklı kılmıştır. Nitekim, önceki milletlere yüklenen sorumluluklar işlenirken, önceki müfessirler bu konuyu açıklarken İbn Abbas (öl. 68/687-88) ve Vehb b. Münebbih (öl. 114/732) gibi isimlerden gelen İsrâili rivayetlere dayanmıştır. Buna karşın, müellifimiz bu rivayetleri kullanmak yerine Kitâb-ı Mukaddes’te Tevrat’ın konuyla ilgili bütün pasajlarına atıfta bulunarak kıssanın yorumunu farklı bir temele oturtmuştur.

2.4. Oruç ile İlgili Nakiller

İslâm’ın temel ibadetlerinden biri olan oruç, Kur’ân’ın haber verdiği üzere geçmiş milletlere de farz kılınmıştır. Konuyla ilgili âyet mealen şöyledir: “*Ey iman edenler! Oruç sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz.*”⁸⁸ Oruç, meşakkat olarak görünse de müminler için hayır, bereket ve rahmetle dolu bir ibadettir.⁸⁹ Bizden öncekilere de farz kılınan oruç belli ayda ve belli şartlarda tutulmayı gerektiren ibadettir. Bazı rivayetlere göre önceki ümmetler orucu Ramazan ayında değil her ayın ilk üç gününde tutmaktaydılar.⁹⁰ Bazı müfessirler bu görüşe katılmayarak önceki ümmetlere farz kılınan orucun Ramazan ayında tutulan oruç olduğu görüşünü savunur.⁹¹ Müminler için orucun Ramazan ayında tutulması gerektiği “*Öyle ise sizden Ramazan ayını idrak edenler onda oruç tutsun.*”⁹² âyetiyle haber verilmektedir.⁹³

Oruç, takva sahipleri için bir dizgin, sâlih insanlar için cennet vesilesidir. Kişi oruç tutarak dünyevi şehvet ve lezzetlerden uzaklaşır. Oruçla Allah’ın sevgi ve hoşnutluğunu elde eder. Müellif, orucun önceki ümmetlere de farz kılındığını ortaya koymak için Tevrat ve İncil’den nakiller getirir. Bu nakillerden bazıları şöyledir: “*Bakın, oruç tuttuğunuz gün keyfinize bakıyor, işçilerinizi eziyorsunuz. Orucunuz kavgayla, çekişmeyle, şiddetli yumruklaşmayla bitiyor. Bugünkü gibi oruç tutmakla sesinizi yükseklere duyuramazsınız.*

⁸⁵ Sayılar, 15:11-14.

⁸⁶ Tevrat, Levililer, 4:19-21.

⁸⁷ Bk.Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 1/515; Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîrü’l-Münîr* (İstanbul: Rîsâle Yayınları, ts.), 2/116, 117.

⁸⁸ el-Bakara 2/183.

⁸⁹ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 1/184.

⁹⁰ Abdürrezzâk San’ânî, *Tefsîru Abdürrezzâk*, thk. Mahmud Muhammed Abduh (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1419), 1/307; Ebû Cafer Muhammed İbn Cerîr Taberî, *Câmi’u’l-beyân fi te’vîli âyi’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2000), 3/414.

⁹¹ Ebû’l-Leys Nasr b. Muhammed Semerkandî, *Bahru’l-ulûm*, (b.y.:y.y., ts.), 1/121.

⁹² el-Bakara 2/185.

⁹³ Ebû Abdullah Muhammed b. İdris Şafîî, *Tefsîru’l-İmam eş-Şafîî*, thk. Ahmed b. Mustafa, el-Ferran (Suudi Arabistan: Daru’t-tedmir, 2006), 1/292.

İstediğim oruç bu mu sanıyorsunuz? İnsanın isteklerini denetlemesi gereken gün böyle mi olmalı? Kamış gibi baş eğip çul ve kül üzerine mi oturmalı? Siz buna mı oruç, Rabb'i hoşnut eden gün diyorsunuz."⁹⁴ Tevrat'taki ifadeden de anlaşılacağı üzere oruç geçmiş ümmetlere de farz kılınmıştır. Kâsımî, konunun anlaşılması için sadece bir nakille kalmaz konuyla ilgili Kitâb-ı Mukaddes'te yer alan bütün pasajları nakleder. Bu nakilleri yaparken Tevrat'ın farklı bölümlerinden istifade eder.⁹⁵

Kâsımî, orucun farziyeti ile ilgili İncil'den de nakiller getirir. Konuyla ilgili getirdiği nakil şöyledir: "Oruç tuttuğunuz zaman, ikiyüzlüler gibi surat asmayın. Onlar oruç tuttuklarını insanlara belli etmek için kendilerine perişan bir görünüm verirler. Size doğrusunu söyleyeyim, onlar ödülleri almışlardır. Siz oruç tuttuğunuz zaman, başınıza yağ sürüp yüzünüzü yıkayın ki, insanlara değil, gizlide olan Babanız'a oruçlu görünesiniz. Gizlilik içinde yapılanı gören Babanız sizi ödüllendirecektir."⁹⁶ Kâsımî'nin konuyla ilgili Tevrat ve İncil'lerden nakiller getirmesi orucun bütün şeriatlerde her ümmete farz olduğunu ispatlama gayesiyledir. Kâsımî, orucun mahiyet ve şekil yönünden Hristiyanlar tarafından tahrif edildiğini imalı bir şekilde belirtir. Orucun her dinde bütün gün akşama kadar yemekten ve içmekten kaçınmak anlamına geldiğini yiyecekleri başka yiyeceklerle değiştirmenin oruç ibadeti için geçerli olmayacağını söyleyerek isim vermeden Ehl-i Kitab'ın bu tarz bir tahrife gittiklerini ifade eder.⁹⁷

Kâsımî'nin isrâîli bilgiler yerine doğrudan Kitâb-ı Mukaddes nakillerinden istifade etmesi onun bu konuda titiz davrandığına işaret eder. Ancak Kâsımî'nin "*Başınıza yağ sürüp yüzünüzü yıkayın ki, insanlara değil, gizlide olan Babanız'a oruçlu görünesiniz. Gizlilik içinde yapılanı gören Babanız sizi ödüllendirecektir.*" İncil metninin oruçla ilgili pasajında şeriatımızda kullanılması uygun olmayan Allah-baba sözünü kırpmadan nakletmesi ve bu konuda herhangi bir eleştiri yapmaması nakilde usul hatası olarak görülebilir. Kitâb-ı Mukaddes'te Baba-oğul gibi geçen kavramların Bikâî tarafından kırılması ve bunları kullanmanın uygun olmadığını belirtmesi onun bu konuda daha çok hassasiyet gösterdiğine işaret eder.⁹⁸ Görünen o ki Bikâî'nin yolunu takip ettiğini söyleyen Kâsımî, bu kavramları kullanmakta bir beis görmemiştir. Benzer şekilde, orucun önceki ümmetlere de farz olduğu konusu ile ilgili âyetler işlenirken, önceki müfessirler bu konuyu açıklarken Mücahid (öl. 103/721), Katade (öl. 117/735), Süddî (öl. 127/745) gibi isimlerden gelen İsrâîli rivayetlere dayanmıştır. Buna karşın, müellifimiz bu rivayetleri kullanmak yerine Kitâb-ı Mukaddes'te Tevrat ve İncillerden nakiller getirerek kıssanın yorumunu farklı bir temele oturtmuştur.

2.5. Tâlût-Câlût ile İlgili Nakiller

Tâlût-Câlût kıssası Kur'ân-ı Kerîm'de Bakara sûresi 248-252 âyetleri arasında haber verilmektedir. Kıssaya göre İsrailoğullarının ileri gelenleri Allah yolunda savaşmak için peygamberlerinden bir hükümdar istediler. Peygamberleri onlara Tâlût'un kendilerine hükümdar tayin edildiğini söyleyince onlar onu bu işe layık görmeyerek hükümdarlığına itiraz ettiler. Çünkü Tâlût, Benyaminoğullarından fakir bir çoban, bir sucu ya da bir debbağdı. Ailesinden peygamber veya kral da yoktu.⁹⁹ Hâlbuki bu davranışları peygamberlerine karşı bir itiraz ve inatlarının göstergesiydi.¹⁰⁰ Allah, Tâlût'un hükümdar olarak seçildiğine alamet olarak Mûsâ ve Harun ailesinden kalan ahit sandığının delil olduğunu haber vermektedir Yahudiler, çölde yaşadıkları sıkıntıların ardından ve Hz. Mûsâ'nın vefatından sonra, peygamberleri Yûşa (a.s) döneminde Kutsal Toprakları ele geçirmiş; ancak bir süre sonra düşman saldırıları sonucunda buradan sürülmüşlerdir. Düşmanlar Yahudilere ait sandıkta muhafaza edilen birçok kutsal emanete el koymuşlardı. Kendilerine gönderilen hükümdar Tâlût,¹⁰¹ onlara mucize olması ve kalplerinde sekine oluşturması için bir sandık

⁹⁴ Tevrat, Yeşaye, 58:3-7.

⁹⁵ Bk. Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 2/17; Bk. Yeşaye, 58:1-14; Yoel 1:12.

⁹⁶ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 2/18; Ayrıca Bk. Matta, 6:11.

⁹⁷ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 2/19.

⁹⁸ İbrahim Ömer Bikâî, *Nazmü'd-Dürr fî tenâsübî'l-âyât ve's-süver* (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1984), 2/29.

⁹⁹ Nâsîrüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (Beyrut: Daru İhyau turasî'l-Arabî, 1418), 1/150.

¹⁰⁰ Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'azîm*, thk. Sâmî Muhammed b. Selâme (Beyrut: Dâru Taybe, 1999), 1/507.

¹⁰¹ Tâlût, Ahd-i Atik'te Şaul (Saul) ismiyle zikredilir. Bk. Ali Osman Kurt, "Tâlût", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/39/552, 553.

getirmişti.¹⁰² Bu sandığın içinde neler olduğuyla ilgili pek çok hikâye anlatılmış ve farklı görüşler ortaya atılmıştır. Ancak bu sandık ile ilgili en çok bilinen husus İsrailoğulları tarafından bilinen ve kaybettikleri bir sandık olduğudur.¹⁰³ Bu sandık, Tâlût'un Allah tarafından seçilmiş olduğunu kanıtlamak için de bir mucizeydi. Konuyla ilgili âyet Mealen şöyledir: *"Peygamberleri onlara: Onun hükümdarlığının alâmeti, Tabut'un size gelmesidir. Meleklerin taşıdığı o Tabut'un içinde Rabbinizden size bir ferahlık ve sükûnet, Mûsâ ve Harun hanedanlarının bıraktıklarından bir kalıntı vardır. Eğer inanmış kimseler iseniz sizin için bunda şüphesiz bir alâmet vardır, dedi"*¹⁰⁴ Sandık, içinde Tevrat'ın on âyeti yazılı olan iki tabletin bulunduğu kutudur. Sandığa şahitlik sandığı da denilmektedir. Nitekim ordu savaştığında bir grup asker tarafından ordunun önünde taşınıyor ve savaşı zaferle kazanmalarına sebep oluyordu.¹⁰⁵ Kâsımî, müfessirlerden yaptığı nakillerden sonra konunun daha net anlaşılması için Mısır'dan Çıkış bölümünün yirmi beşinci babında şöyle yazar diyerek Kitâb-ı Mukaddes'ten nakilde bulunur.

*"... Akasya ağacından bir sandık yapsınlar. Boyu iki buçuk, eni ve yüksekliği birer buçuk arşın olsun. İçini de dışını da saf altınla kapla. Çevresine altın pervaz yap. Dört altın halka döküp dört ayağına tak. İkisi bir yanda, ikisi öbür yanda olacak. Akasya ağacından sırtıklar yapıp altınla kapla. Sandığın taşınması için sırtıkları yanlardaki halkalara geçir. Sırtıklar sandığın halkalarında kalacak, çıkarılmayacak. Antlaşmanın taş levhalarını sana vereceğim. Onları sandığın içine koy. Saf altından bir Bağışlanma Kapağı yap. Boyu iki buçuk, eni bir buçuk arşın olacak. Kapağın iki kenarına dövme altından birer Keruv yap. Keruvlar'dan birini bir kenara, öbürünü öteki kenara, kapakla tek parça halinde yap. Keruvlar yukarı doğru açık kanatlarıyla kapağı örtecek. Yüzleri birbirine dönük olacak ve kapağa bakacak. Kapağı sandığın üzerine, sana vereceğim taş levhaları ise sandığın içine koy."*¹⁰⁶ *"Tanrı Sina Dağı'nda Mûsâ'yla konuşmasını bitirince, üzerine eliyle antlaşma koşullarını yazdığı iki taş levhayı ona verdi."*¹⁰⁷ *"Rab Mûsâ'ya, "Öncekiler gibi iki taş levha kes" dedi, "Kırdığın levhaların üzerindeki sözleri onlara yazacağım."*¹⁰⁸ Kâsımî, Kitâb-ı Mukaddes nakilleriyle Kur'an'da zikri geçen konuyu açıklamaya çalışmaktadır. Konunun Tevrat'ın dipnotlarında da anlatıldığını ifade eden Kâsımî, bu dipnotlarda sandığın İbranice'de "Sekine" anlamına geldiğini ve İsrailoğulları'nın Filistinliler karşısındaki yenilgisi, sandığın İsrailoğulları'ndan alınması ve yedi ay boyunca Filistinliler'in topraklarında kalması gibi konuların anlatıldığını belirtir.¹⁰⁹

Kâsımî, Bikâî'nin "Belki de İsrailoğulları'na ait kıssaların bu kıssa ile son bulması Hz. Peygamber'in mesajının doğruluğuna işarettir. Çünkü bu kıssa en zeki âlimlerinin sadece birkaçının bildiği şeydir" sözüne itiraz ederek bu kıssanın I. Samuel kitabının on yedinci bölümünde kayıtlı olduğu halde Bikâî'nin hikâyeyi bilmediğini ifade eder. Kâsımî, Bikâî'nin görmediği kıssayı baştan sona kadar Kitâb-ı Mukaddes'ten nakleder.¹¹⁰ Böylece Kâsımî, isrâiliyyât konulu âyetleri tefsir ederken âyetleri Kitâb-ı Mukaddes'te geçen yönü ile irtibatlandırmaya âzamî gayret göstermiş ve bu âyetler üzerine birden çok nakilde bulunmuştur. Kâsımî'nin benimsediği bu anlayış Kitâb-ı Mukaddes'in çağdaş müfessirler tarafından bir tefsir malzemesi olarak kullanılmasını yaygınlaştırmıştır.

Sonuç

İsrâiliyat, başta Yahudilik ve Hristiyanlık olmak üzere diğer din ve kültürlerin etkisinde kalınarak tefsir ilmine aktarılan bilgilerin tümüne verilen isimdir. Kur'an'da Ehl-i Kitap ile ilgili bin üç yüz civarında âyetin yer alması, ilahi dinlerin birçok dini hükümde kesişmesi, Kur'an'ın Kitâb-ı Mukaddes'e atıfta bulunması, sahabenin Medine'de Yahudi halkıyla etkileşimi gibi hususlar, birçok müfessiri isrâiliyyâtan ve

¹⁰² Âyette geçen "sekine" kavramı hakkında detaylı bilgi için bakınız: Ahmet Akbaş, *Kur'an'da İnsanın Mutluluğu* (İstanbul: Nida Yayınları, 2024), 60-69.

¹⁰³ Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît* (Beyrut: Dârü'l-Fikir, 1420), 2/581.

¹⁰⁴ el-Bakara 2/248.

¹⁰⁵ Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, 3/420.

¹⁰⁶ Tevrat, Çıkış 25:1-18.

¹⁰⁷ Tevrat, Çıkış 35:18.

¹⁰⁸ Tevrat, Çıkış 34:1.

¹⁰⁹ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 2/182.

¹¹⁰ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 2/183.

Kitâb-ı Mukaddes'ten nakilde bulunmaya sevk etmiştir. Erken ve klasik dönem müfessirleri isrâîliyyât nakillerini herhangi bir tasnife tabi tutmazken çağdaş dönem müfessirleri hem rivayetlerin tasnifi üzerinde durmuş hem de bu rivayetlere alternatif olabilecek Kitâb-ı Mukaddes nakillerini yaygın bir şekilde kullanmıştır. Zayıf ve uydurma olarak bilinen isrâîliyyât rivayetlerinin yerine Kitâb-ı Mukaddes'ten doğrudan nakil yapan müfessirlerden biri Bikâî'dir. Çağdaş dönemde onun bu yöntemini takip eden müfessir ise Kâsımî'dir. Bazen nakilleri ayetin daha iyi anlaşılması gayesiyle bazen de bu rivayetleri herhangi bir tenkide tabi tutmadan eserine alır. Çok az yerde de bu nakilleri yaparken eleştirir. Eserinde isrâîliyyât ve Kitâb-ı Mukaddes nakilleriyle ilgili değerlendirmelerde bulunan Kâsımî, kıssalarla ilgili Hz. Peygamber'den nakledilen rivayetlerin esas alınabileceğini ve bu tarikten gelen rivayetlerin eleştirilebilecek yönlerinin olmadığını belirtir. Ona göre Kur'ân kıssalarının tefsirinde sahih rivayetler dışında isrâîli rivayetler ve Kitâb-ı Mukaddes nakilleri de kullanılmaktadır. İslâm inancına aykırı birçok naklin herhangi bir tasnife tabi tutulmadan isrâîliyyât olarak tefsirlere alınmış olması, akla ve inanca aykırı birçok bilginin yaygınlık kazanmasına sebep olmuştur. Kâsımî'ye göre bu tarz bilgilerin ya reddedilerek veya ayıklanarak tefsir kaynaklarından atılması gerekmektedir. Onun bu düşüncesi isrâîliyyât nakillerinde temkinli davranmasını sağlamıştır.

Kitâb-ı Mukaddes naklinde temkinli davranan Kâsımî, İslâm inanç ve itikadına aykırı olabilecek bilgileri tefsirine almamıştır. Nakil gerektiren yerlerde Tevrat ve İncillerden yararlanması, bunları Ehl-i Kitap'ın aleyhinde kullanması, istişhat ve şer'î hükümleri te'yit gibi konularda delil olarak sunması onun bu konuda hassas ve bilinçli davrandığını göstermektedir. Kâsımî'nin İslâm inanç sisteminde yeri olmayan Allah-baba sözünü Kitâb-ı Mukaddes'ten naklettikten sonra okuyucuyu bu konuda uyarmaması eleştirilebilir bir yön olarak görülebilir. Ayrıca Hz. İsâ'nın Ehl-i Kitap tarafından çarmıha gerildiği ve öldürüldüğü ile ilgili iddiaların naklinde abartıya gittiği tespit edilmiştir. Bu bölümü okuyan kişi Kitâb-ı Mukaddes okuduğu hissine kapılabilmektedir. Ancak diğer bölümler ile ilgili nakillerde belli bir yöntem ve sınırı takip ettiği görülmüştür. Kâsımî Kur'an'ın ruhuna, Allah'ın ulûhiyetine, peygamberlerin ismet sıfatına, geçmiş ümmet ve peygamberlerle ilgili aykırı nakiller yerine doğrudan Kitâb-ı Mukaddes'ten yararlanmıştır. İsrâîliyyât nakilleri yerine Kitâb-ı Mukaddes metinlerini kullanması onun bu alanda farklı ve temkinli davrandığını göstermektedir.

Beyanname/Declaration

1. Finans/Teşvik: Yazar, çalışmada herhangi bir finans/teşvik kullanılmadığını beyan etmektedir. / The author declare that no funding/incentive was used in the study.

2. Çıkar Çatışması: Yazar, çalışmada herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir. / The author declare that there is no conflict of interest in the study.

3. Etik Beyan: Yazar bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan etmektedir. Bu araştırma için Etik Kurul İzni gerekmemektedir. / The author declare that research and publication ethics have been followed in this article. In addition, Ethics Committee Approval is not required for this research.

Kaynakça

- Akbaş, Ahmet. *Kur'ân'da İnsanın Mutluluğu*. İstanbul: Nida Yayınları, 2024.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988.
- Aydın, Hüseyin. "Kur'an Bütünlüğü Açısından Hz. İsâ'nın Âkıbeti Meselesi". *Kelam Araştırmaları Dergisi (Kader)* 6/2 (2008), 17-46.
- Bahar, Murat. "Cemaleddîn el-Kâsımî'nin Kimliği, Kişiliği ve Mehâsinü't-Tevîl Adlı Eseri". *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (2021), 115-138.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed. *Meâlimü't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru Taybe, 1997.
- Beyzâvî, Nâsîrüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. Beyrut: Daru İhyau turasi'l-Arabî, 1418.
- Bikâî, İbrahim Ömer. *Nazmü'd-Dürer fî tenâsübi'l-âyât ve's-süver*. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1984.

- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi, 1971.
- Çam, Süleyman. "Abdülazîz ed-Debbâğ'ın "el-İbrîz" Adlı Eserindeki Bazı İtikadî Görüşleri". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/20, (2022), 87-103.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *el-Bahrü'l-muhît*. Beyrut: Dârü'l-Fikir, 1420.
- Güç, Ahmet. "İlâhî Dinlerde Kible Anlayışı ve Müslümanların Kible ile İlgili Uygulamaları". *Diyanet İlmi Dergi* 39/2 (2003), 73-100.
- Günay, H. Mehmet. "Cemâlüddîn el-Kâsımî, Hayatı ve İlmî Kişiliği". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1996), 253-272.
- Gördük, Yunus Emre. "Kitab-ı Mukaddes Metinlerinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Müjdelmesi Konusunda Bir İnceleme: Mu'cizât-ı Ahmediye Risalesi Perspektifinden". *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, 1/9 (2020), 9, 5-44.
- Harman, Ömer Faruk. "Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsâ". İslâm ve Hristiyan Kaynaklarında Hz. İsâ, Uluslararası Müslüman-Hristiyan Diyalogu Sempozyumu II. 312. B.y. Y.y. 2005.
- Işık, Halim. "İncillere Göre Çarmih". *Dinî Araştırmalar Dergisi* 10/29 (2007), 41-78.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdu'l-Hak b. Ğalib. *el-Muharraru'l-veciz fi tefsiril-Kitabil-Aziz*. thk. Abdusselam Abdu's-Şafi. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'ani'l-'azîm*. thk. Sâmi Muhammed b. Selâme. Beyrut: Dâru Taybe, 1999.
- Kalkan, Gökçen. *Cemaleddin el- Kâsımî ve Tefsirindeki Metodu*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "Bir Dinî Tecrübe ve Sembol Olarak Kibleye Yönelme". *Diyanet İlmi Dergi* 40/4 (2005), 29-48.
- Kâsımî, Cemâlüddîn. *Kur'an'ı Anlamak: Tefsir İlminin Temel Meseleleri (Mukaddime)*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1990.
- Kâsımî, Muhammed Cemâleddin. *Mehâsinü't-te'vîl*. thk. Muhammed Basel. Beyrut: Dâru'l- Kütübî'l-İlmiyye, 1418.
- Kaya, Mesut. "'Deki: Tevrat'ı Getirin de okuyun" Tefsirde Kitab-ı Mukaddes'ten Nakilde Bulunmanın Meşruiyeti Bağlamında Bikâî-Sehâvî Polemiği". *Dini Araştırmalar Dergisi* 13/2 (2013), 85-105.
- Kaya, Remzi. "İnciller ve Kur'an'da Hz. İsâ'nın İnsan ve Peygamber Oluşu". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2004), 37-58.
- Kurt, Ali Osman. "Tâlût". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/552-553. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kur'an-ı Kerîm Meâlî, çev. Halil Altuntaş -Muzaffer Şahin Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Kitab-ı Mukaddes. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2003.
- Kutup, Seyyid. *Fizilalil-Kur'an*. Çev. Emin Saraç, İ.Hakkı Şengüler, Bekir Karlıağa, İstanbul: Hikmet Yayınları, ts.
- Mukâtil b. Süleyman. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullâh Mahmûd Şehhâte, Beyrut: Daru İhyâu't-Turas, 2022.
- Olgun, Tahir. *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*. çev. Cemal Kurnaz. Ankara: Akçağ Yayınları, 1998.
- Özel, Mustafa. "Tefsir Kaynağı Olarak Kitab-ı Mukaddes: İbrahim Bikâî Örneği". *Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/1 (2010), 71-91.
- Polater, Kadir. "Kur'an ve Kitab-ı Mukaddes'e Göre Yunus Kıssası". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7/2 (2007), 133-161.
- Râzî, Fahrüddin. *Mefâtîhu'l-gayb*. Beyrut: Dâru İhyâ et-türasi'l Arabî, 1420.
- San'ânî, Abdürrezzâk. *Tefsîru Abdürrezzâk*. thk. Mahmud Muhammed Abduh. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419.
- Sem'ânî, Ebû'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdulcebbâr et-Temîmî el-Mervezî. *Tefsîru'l-Kur'an*. thk. Yasir b. İbrahim -Anîm b. Abbas. Suûdi Arabistan: Daru'l-vatan, 1997.
- Semerkandî, Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Bahru'l-'ulûm*, (b.y.:y.y., ts.).
- Sönmez, Zekiye. *Hristiyanlık Dünü Bugünü ve Geleceği*. Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2002.
- Şafîî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris. *Tefsîru'l İmam eş-Şafîî*. thk. Ahmed b. Mustafa, el-Ferran. Suudi Arabistan: Daru't-tedmir, 2006.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed İbn Cerîr. *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli âyi'l-Kur'an*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Yazar, Samed. *Osmanlı Son Döneminde Suriyeli Bir Müfessir*. Ankara: Fecr Yayınları, 2024.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. Sadeleştirilenler: Lütfullah Cebeci, Orhan Atalay, Sadık Kılıç, İstanbul: Akçağ Yayınları, 2016.
- Yıldırım, Celal. *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*. İzmir: Anadolu Yayınları, 1989.
- Yıldız, Mustafa. "Tâhîr b. Âşûr'un et-Tahrîr ve't-Tenvîr İsimli Tefsirinde Kitâb-ı Mukaddes Nakillerinin Referans Değeri, Tahlil ve Tenkid". *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 14/1, 2022, 324-344.

Yıldız, Mustafa. "İsrâiliyata Alternatif Yorum Denemeleri: et-Tahrîr ve't-Tenvîr Örneği". Marifetname, 9/1, 2022, 187-216.

Zehebî, Muhammed Hüseyin. *Tefsir ve Hadiste İsrâliyyât*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011.

Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâik gavâmidi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-Arabî, 1408.

Zuhaylî, Vehbe. *et-Tefsirü'l-Münîr*. İstanbul: Risâle Yayınları, ts.